

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

XXXV

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Tom XXXV

Rzeszów
2014

Komitet Redakcyjny:
Sylwester Czopek, Václav Furmánek (Słowacja), Diana Gergova (Bułgaria),
Sławomir Kadrow, Michał Parczewski, Aleksandr Sytnyk (Ukraina)

Zespół stałych recenzentów:
Jan Chochorowski, Igor Chrapunov (Krym), Wojciech Chudziak, Eduard Droberjar (Czechy),
Lubomira Kaminská (Słowacja), Przemysław Makarowicz, Anna Zakościelna

Pozostali recenzenci tomu XXXV:
Wojciech Blajer, Andrzej Kokowski, Maria Łanczont, Michał Parczewski, Janusz Rieger,
Marcin Wołoszyn, Paweł Valde-Nowak, Jarosław Żrałka

Redaktor
Sylwester Czopek
(sycz@archeologia.rzeszow.pl)

Sekretarze Redakcji:
Joanna Ligoda, Joanna Podgórska-Czopek
(archo@muzeum.rzeszow.pl)

Strona internetowa czasopisma:
www.archeologia.univ.rzeszow.pl/?page_id=337

Tłumaczenia
Barbara Jachym – język niemiecki
Beata Kizowska-Lepiejza – język angielski

Zdjęcie na okładce:
Naczynie kultury Chimú (fot. Maria Szewczuk, Marek Kosior)

© Copyright by Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
© Copyright by Instytut Archeologii UR
© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Zimowit”

ISSN 0137-5725

WYDAWCA

Muzeum Okręgowe
w Rzeszowie
35-030 Rzeszów
ul. 3 Maja 19
tel. 17 853 52 78

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego
35-015 Rzeszów
ul. Moniuszki 10
tel. 17 872 15 90

FUNDACJA

RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO
Fundacja Rzeszowskiego
Ośrodka Archeologicznego
35-015 Rzeszów
ul. Moniuszki 10
tel. 17 872 15 81

Oficyna Wydawnicza
„Zimowit”
35-604 Rzeszów
ul. Zimowita 6/5
oficyna.zimowit@gmail.com

*W 2014 roku
Profesor Tibor Kemenczei
obchodzi jubileusz 75-lecia urodzin.
Z tej okazji wybitnemu badaczowi
epoki brązu i wczesnej epoki żelaza
ten tom poświęcamy*

Redakcja

SPIS TREŚCI

Tibor Kemenczei – 75	7
----------------------------	---

STUDIA I MATERIAŁY

Jan Chochorowski , Scytowie a Europa Środkowa – historyczna interpretacja archeologicznej rzeczywistości	9
Janusz Kowalski-Bilokrylyy , Pochodzenie kolczyków typu Kłyżów	59
Josyp J. Kobał , Scheibengedrehte graue Keramik der Kuštanovice Kultur aus Transkarpatien (Ukraine)	65
Sylwester Czopek, Andrzej Pelisiak , Remarks on the Tarnobrzeg Lusatian culture flintworking with particular emphasis on settlement materials	77
Monika Kuraś, Tomasz Tokarczyk , Osada tarnobrzegskiej kultury łużyckiej na stanowisku numer 26 w Sarzynie, pow. leżajski	87
Anna Bajda-Wesołowska, Tomasz Bochnak, Monika Hozer , Bogaty grób kobiety z wczesnej epoki żelaza odkryty w miejscowości Zabłotce, pow. jarosławski, stan. 27	105
Agnieszka Reszczyńska , Nowe materiały do poznania włókiennictwa kultury przeworskiej z obszaru południowo-wschodniej Polski	127
Юрий А. Пуголов, Сергей А. Горбаненко , Печь как культовое место в жилище северян: археологические данные	141
Tomasz Dzieńkowski , Stan, potrzeby i perspektywy badań archeologicznych nad wczesnym średniowieczem zachodniej części ziemi chełmskiej	151
Marek Florek , Czy „grodzisko” to dawny, zniszczony gród? O niebezpieczeństwach korzystania ze źródeł topomastycznych	171
Wojciech Krukar , Uwagi historyczno-geograficzne do hydronimii wschodniej części Karpat polskich	189

SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

Piotr Gębica, Sławomir Superson, Monika Hozer, Anna Bajda-Wesołowska , Geoarcheologiczny zapis ewolucji doliny Wisłoka na przykładzie stanowiska nr 19 w Białobrzegach	217
Sławomir Superson , Znaczenie datowań archeologicznych i radiowęglowych w określaniu wieku współczesnych aluwii powodziowych na stanowisku Budy Łańcuckie III	227
Marta Połtowicz-Bobak, Dariusz Bobak, Piotr Gębica , Nowy ślad osadnictwa magdaleńskiego w Polsce południowo-wschodniej. Stanowisko Łąka 11–16 w powiecie rzeszowskim	237
Michał Dobrzyński, Michał Parczewski, Katarzyna Piątkowska, Małgorzata Rybicka , Zabytki kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Jasienica Sufczyńska, stan. 5, na Pogórzu Przemyskim	249
Elżbieta M. Kłosińska , Nieznana szpila brązowa z miejscowości Pasięki, pow. Tomaszów Lubelski	259
Elżbieta M. Kłosińska , Unikatowa fibula brązowa z terenu Lubelszczyzny	263
Piotr N. Kotowicz , Ostroga żelazna z okresu wpływów rzymskich z Międzybrodzia, pow. Sanok	269
Magdalena H. Rusek, Kamil Karski , The double-chambered vessel of the Chimú culture in the Castle Museum in Łańcut	273
Oksana Adamyszyn , Działalność archeologiczna Jurija Zacharuka na zachodzie Ukrainy (z okazji 100-lecia urodzin)	281

RECENZJE

Tadeusz Malinowski , (rec.) Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate (red.), <i>Wicina. Badania archeologiczne w latach 2008–2012 oraz skarb przedmiotów pochodzących z Wiciny</i> , wyd. Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski, Fundacja Archeologiczna, Zielona Góra 2013, 593 strony, ilustracje, ISBN 978-83-938557-0-4	285
Edyta A. Marek , (rec.) Leszek Gardeła, Kamil Kajkowski (red.), <i>Motywy przez wieki. Tom 1. Motyw głowy w dawnych kulturach w perspektywie porównawczej</i> , Bytów 2013, 303 strony	291

„AAASC”	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
„AAC”	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
„AAR”	– „Analecta Archaeologica Ressoviensia”, Rzeszów
„AHP”	– „Archaeologia Historica Polona”, Toruń
„AMM”	– „Acta Militaria Mediaevalia”, Kraków – Sanok
„APolski”	– „Archeologia Polski”, Warszawa
„APŚ”	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin
„AR”	– „Archeologické Rozhledy”, Praha
„FAP”	– „Fontes Archaeologici Posnanienses”, Poznań
„IA”	– „Informator Archeologiczny”, Warszawa
„Kwartalnik HKM”	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
„MA”	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
„Mat. Star.”	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
„Mat. Star. Wcz.”	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
„Mat. Wcz.”	– „Materiały Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
„(M)SROA”	– „(Materiały) i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów
„PamatkyA.”	– „Památky Archeologické”, Praha
„PBF”	– „Prähistorische Bronzefunde”, München
„PMMAiE”	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Łódź
„Pom. Ant.”	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
„Prz. Arch.”	– „Przegląd Archeologiczny”, (Poznań, Wrocław – Poznań)
„RChełmski”	– „Rocznik Chełmski”, Chełm
„RPrzemyski”	– „Rocznik Przemyski”, Przemyśl
„Sil. Ant.”	– „Silesia Antiqua”, Wrocław
„Slav. Ant.”	– „Slavia Antiqua”, Poznań
„Spr. Arch.”	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
„WA”	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
„ZOW”	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Edyta Anna Marek*

(rec.) Leszek Gardęła, Kamil Kajkowski (red.), *Motywy przez wieki. Tom 1. Motyw głowy w dawnych kulturach w perspektywie porównawczej*, Bytów 2013, 303 strony

W 2013 roku w ramach nowej serii wydawniczej pn. *Motywy przez wieki* ukazała się książka *Motyw głowy w dawnych kulturach w perspektywie porównawczej*, która stanowi jej pierwszy tom. Redaktorami tomu są Leszek Gardęła oraz Kamil Kajkowski, a zawarte w nim artykuły to zbiór referatów wygłoszonych przez uczestników podczas Międzynarodowych Spotkań Interdyscyplinarnych „Motywy Przez Wieki”. Spotkania odbyły się w dniach 13–14 kwietnia 2012 roku w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie. Publikacja zawiera 12 referatów, które są uporządkowane chronologicznie, począwszy od motywu głowy w kulturach tradycyjnych, aż po okres późnego średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych.

Cała praca składa się ze wstępu nakreślonego przez redaktorów tomu, kolejno następujących po sobie dwunastu tekstów różnych badaczy oraz posłowie napisanego przez prof. dra hab. Leszka Pawła Słupeckiego. Wstęp zawiera m.in. informacje o pobudkach, jakie kierowały redaktorami podczas organizacji pierwszych Spotkań z cyklu „Motywy Przez Wieki”, wytlumaczenie struktury powstałej książki, krótkie podsumowanie ważności motywu głowy w różnych epokach i w różnych źródłach oraz podziękowania dla osób, które przyczyniły się do organizacji Spotkań i powstania samej książki.

Autorzy tekstów reprezentują liczne jednostki naukowe. W większości przypadków są z wykształcenia archeologami, ale w publikacji zawarto także opracowania m.in. z zakresu historii i etnologii/antropologii kultury.

W pierwszym tekście, autorstwa Pawła Szczepanika, znajdziemy rozważania na temat relacji ciała w kulturach tradycyjnych. Autor skupia się na przedstawieniu egzemplifikacji z różnych stron świata i podpierając się licznymi cytatami źródłowymi oraz spostrzeżeniami innych badaczy tematu, w zgrabny sposób pokazuje łączność ciała/głowy m.in. z kosmogonią.

Colouring Human Heads and Skulls in Prehistoric Funerary Practices Jacka Woźnego odnosi się do barwienia w pradziejach ciał zmarłych ochrą. Autor przedstawia liczne przykłady odnoszące się do paleolitu, neolitu oraz okresu brązu – okresu herosów. Mniej zorientowanemu czytelnikowi autor bardzo przystępnie wyjaśnia mechanikę, jaka mogła kierować w poszczególnych epokach ludźmi, dla których barwienie ciał i czaszek było wyznacznikiem religii oraz eschatologii i etniczności.

Wojciech Bedyński w swoim artykule skupił się na motywie ściętej głowy w kulturze dawnych Celtów. Autor prezentuje przykłady z Europy, które udowadniają – wg niego – charakterystyczne dla Celtów składanie ofiar z ludzi oraz specyficzne traktowanie głowy wojennego przeciwnika jako wotum religijne.

Kolejny tekst, napisany przez Łukasza Ciesielskiego, zawiera tematykę motywu głowy w społeczeństwach okresu przedrzymskiego, rzymskiego oraz tzw. Okresu Wędrówek Ludów w Europie. Autor przekonuje, że w tym czasie motyw głowy jest zauważalny przede wszystkim w zdobnictwie różnorodnych przedmiotów. Rzecz ważna, autor dość dobrze charakteryzuje specyfikę obrządku pogrzebowego w Kotlinie Hrubieszowskiej, gdzie zaobserwowano charakterystyczne dla tego terenu zwyczaje związane z obrządkiem pogrzebowym.

Bardzo nowoczesne spojrzenie na motyw głowy przedstawił w swojej rozprawie *Viking Age Animal Arts a Material Anchor? A New Theory Based on a Head Motif* Michael Neiß. Autor ten w doskonały sposób wyjaśnia, że ikonografia z przedstawieniem głowy może kryć określone przesłania. W tekście znajdziemy odnośniki do okresu wikingów, w którym wyobrażenia zwierzęce miały przekazywać dodatkowe wiadomości.

Najobszerniejszy artykuł w całej książce wyszedł spod pióra Leszka Gardęły, który skupił się na tematyce dekapitacji w Skandynawii epoki wikingów. Wyczerpujący temat tekst jest o tyle dobry, że obszernie przedstawia elementy zawarte zarówno w źródłach pisanych, jak i materialnych, archeologicznych. Autor przytacza dużo cytatów źródłowych i tych zaczerpniętych od innych naukowców oraz opisuje znaleziska archeologiczne, które udowadniają, że głowa była traktowana wyjątkowo. W studium tym cenny jest także fakt, że poza elementami dotyczącymi głowy ludzkiej autor przedstawia materiały dotyczące głowy zwierzęcej.

Siódmy tekst, autorstwa Kamila Kajkowskiego, traktuje o symbolice i wierzeniach związanych z głową ludzką na terenie polskiego Pomorza we wczesnym średniowieczu. Badacz w szerokim spectrum pokazuje, w jakim celu dokonywano dekapitacji ciał ludzkich. Naukowiec skupił się również na eksplikacji miejsc, w których dokonywano dekapitacji.

Głowa w grobie. Rola głowy w sposobach komunikowania tożsamości zmarłego na wczesnośredniowiecznych cmentarzy-

* Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów, edyta.annamarek@gmail.com

skach pomorskich Jerzego Sikory to przede wszystkim studium stawiające sobie za zadanie odpowiedzenie na pytanie, czy głowa mogła „być nośnikiem informacji o tożsamości – etnicznej, klasowej, płciowej oraz związanej z wiekiem” (s. 196). Na tak postawione pytanie autor starał się odpowiedzieć poprzez liczne przykłady z różnych cmentarzysk pomorskich, na których elementy ozdobne związane bezpośrednio z głową miały świadczyć o pewnych, wyżej wymienionych różnicach. Dzięki zastosowaniu rycin, wykresów oraz tabel autor bardzo przejrzysto pokazał, jak rozkładało się procentowe rozmieszczenie różnych przedmiotów przy określonej części ciała zmarłego w grobie.

Pierwsza z autorek, Izabella Wenska, w swoim tekście pisze o motywie głowy w folklorze wschodniosłowiańskim. W studium przedstawiono przykłady, dzięki którym autorka stara się przekonać czytelnika, że u ludów słowiańskich głowa była niezwykle ważnym atrybutem związanym m.in. z różnymi okresami świątecznymi. Ważne jest, że w rozprawie pojawiają się elementy wschodniosłowiańskie, których nie było w artykułach poprzedników.

Drugi, a zarazem ostatni napisany przez kobietę, Joannę Wawrzyniuk, tekst *Pochówki z głową na cegle z Supraśla, woj. Podlaskie. Próba wyjaśnienia genezy zjawiska* bada przyczynę występowania w Supraślu pochówek z głową na cegle. Autorka nakreśliła historię powstania i trwania zakonu reguły św. Bazylego w tej miejscowości. To właśnie z tym zakonem związane są pochówki, które odkryto kilka lat temu, a podczas których czaszki złożono na cegle. W tekście poruszono także problematykę pogrzebu i miejsca składania zakonnika po śmierci, dzięki czemu czytelnik został wprowadzony w tę tematykę w dość wyczerpujący sposób. Zważywszy, że w tytule pracy zawarto słowo „próba”, można jedynie apelować o poszerzenie zainteresowania autorki lub także innych badaczy tym tematem.

Sławomir Wadyl w swoim studium poruszył tematykę głowy w kulturze i religii Prusów. Z artykułu czytelnik może się dowiedzieć, że obrządek pogrzebowy na terenach zamieszkałych niegdyś przez Prusów jest zbyt słabo rozpoznany archeologicznie, aby na jego podstawie można było wysnuwać wnioski, iż lud ten w pewnego rodzaju szczególnie, odbiegający od normy sposób traktował ciała/głowy zmarłych. Znaczna część tekstu została poświęcona źródłom pisanim, w których mowa o śmierci św. Wojciecha oraz św. Brunona. Autor starał się także dość wyraziście udowodnić, że nie ma zbyt dobrych podstaw do twierdzenia, iż u ludów pruskich panował kult głowy.

Ostatnia, konferencyjna praca wyszła spod pióra dwóch badaczy: Pawła Dumy oraz Daniela Wojtuckiego. Zaprezentowali oni w bardzo interesującej rozprawie problematykę znaczenia głowy w sądownictwie późnego średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Przedstawili liczne przykłady praw, które były związane z motywem przewodnim tego tomu – motywem głowy. Ponieważ tekst ten odnosi się do czasu, który jest rzetelnie udokumentowany m.in. rękopisami, dobrze ze sobą współgrają przykłady zaczerpnięte np. z akt miejskich i materiał dowodowy, który został opisany i przedstawiony na rycinach, a na który składają się np.: przebita czaszka wraz z gwoździem, kosz na głowy straconych czy przykłady odkopanych szkieletów udokumentowanych jako szczątki ściętych skazańców.

Książkę kończy trzystronicowe posłowie napisane przez Leszka Pawła Słupeckiego. Badacz ten przedstawia jeszcze

kilka przykładów z całego świata, które będą znane mniej lub bardziej zorientowanemu czytelnikowi. Odnosi się on także do kilku kolejnych przykładów, które archeolog szybko może skojarzyć z motywem głowy, a które nie znalazły się w niniejszym tomie.

Patrząc na książkę całościowo, zwraca się uwagę na jedną rzecz: zarówno tytuł, jak i elementy związane ze stroną techniczną oraz teksty mają dwie wersje językowe: polską i angielską. Część artykułów została napisana w języku angielskim i streszczona w języku polskim, część odwrotnie – napisana po polsku, a streszczona po angielsku. Dzięki takiemu wydaniu książki zarówno czytelnik polski, jak i zagraniczny jest w stanie zorientować się w treściach w niej zawartych. Dwujęzyczność pracy doskonale wpasowuje się w to, o czym piszą redaktorzy i jaki cel postawili sobie podczas organizacji pierwszych Spotkań: międzynarodowość.

Strona techniczna książki jest zdecydowanie dla każdego sprawą indywidualną, ale dla piszącej te słowa zaletami wydania są: jego format, grubość i jakość papieru (papier matowy, dzięki czemu podczas przeglądania stron pod różnym kątem nie ma problemu z odbijającym się światłem, co jest np. ważne wtedy, gdy zależy nam na przyjrzeniu się rycinie). Słabością może być miękka oprawa, która już po kilku przeglądnięciach książki zaczyna się strzępić na brzegach i rogach.

Zwraca uwagę jeszcze jedna rzecz, a mianowicie to, że praktycznie w każdym z tekstów znajdują się literówki i/lub braki w bibliografii. W pracach: Szczepanika¹, Woźnego², Neiša³, Gardely⁴, Kajkowskiego⁵, Sikory⁶, Wawrzyniuk⁷ oraz Wadyla⁸ brakuje w bibliografii pozycji, które w tekstach zostały podane. Niestety, w momencie kiedy czytelnik chciałby sięgnąć właśnie do tej pozycji, a nie zna jej, pojawia się myśl, że dany autor pominął coś ważnego.

¹ W tekście podano nazwisko Wiślinicz, natomiast w bibliografii poprawną formę: Wiślicz.

² W pracy autor podaje Brezillon 1981, w bibliografii Brezillon 2001. Zapewne chodzi o tę samą książkę: *Encyklopedia kultur pradziejowych*, ale nie jest właściwe powoływanie się na inny rok wydania, niż występuje w bibliografii.

³ W tekście autor powołuje się na Birgisson 2008, której to pracy nie uwzględniono w bibliografii.

⁴ Nie podano w bibliografii informacji, na które autor powołuje się w tekście: Simpson 1969 oraz *Ólaf's saga helga*.

⁵ Autor nie zawarł w bibliografii pozycji, na które się powołuje: Kajkowski 2010, Kalinowska 1994, Sulowska-Tyszyńska 1977, Kaszewska 1960, Kurasiński 2012, Jagła 2011, Labuda 2002, Kowalczyk-Heyman 2009, Kowalski 1988. W tekście pojawia się nazwisko Harke, które w bibliografii występuje jako poprawna forma: Härke.

⁶ Powołując się na Pohl 2006, autor nie precyzuje, o którą pozycję z bibliografii chodzi: 2006a czy 2006b. W bibliografii z 2006 roku (2006a i 2006b) podano strony, na których Pohl zamieszcza swoje artykuły. Dopiero wtedy można zauważyć, że w tekście Sikora powołuje się na Pohl 2006a. Niemniej jednak nieuwaga autora w tym temacie jest duża. W bibliografii brak również: Jones 1989, Jones 1997, Grupa 2007, Kozłowski 2010, Härke 2011. W tekście w prawidłowej formie występuje nazwisko Wagnkilde, a w bibliografii jako Wangkilde. Brak dodatkowo Leciejewicz 1953, choć zważywszy, że autor posiłkuje się tym nazwiskiem w określonym miejscu swojego tekstu, można zaryzykować, że miał na myśli Leciejewicz 1954, która to pozycja znajduje się w bibliografii.

⁷ W bibliografii brak Dąbrowska 1995, Kołosowski 1997.

⁸ Nie podano w bibliografii Sikorski 2005, *Źródła* oraz Wadyl 2009.

Przechodząc do spraw merytorycznych, warto zwrócić uwagę na obszerność stronicową zarówno artykułów, jak i streszczeń. W książce znajdują się teksty bardzo obszerne, które mają stosunkowo krótkie streszczenia, ale też takie, których objętość jest znacznie mniejsza, a streszczenie bardzo długie. Nie jest to z pewnością warunkowane stopniem wyczerpania tematu, bo każda praca dotyczy innej problematyki w ramach ogólnego motywu. Z całą pewnością można jednak odnieść wrażenie, że teksty krótsze nie wyczerpują tematu w takim samym stopniu, jak te dłuższe. Nie można porównywać artykułów do siebie, jedynie pochylenie się nad każdym z nich może okazać się dla czytelnika bardziej lub mniej zadowalające. Zważywszy na specyfikę całej książki, której temat przewodni jest kreślony przez kolejnych naukowców i poprzez kolejne epoki, cenne jest pokazanie, że głowa na przestrzeni wieków, w różnych miejscach samej tylko Europy była traktowana różnorako.

Niezwykle ważny jest fakt, że w publikacji podjęto studia nad jednym, z góry określonym tematem. Cenne jest podejście do niego nie tylko od strony stricte archeologicznej, ale także zaangażowanie innych nauk, które łącząc się bezpośrednio lub pośrednio z archeologią, wzmacniają wartość książki.

Jest to praca przekrojowa, określająca dany motyw w ujęciu różnych epok i różnych terenów. Być może zatem nie każdy czytelnik będzie zainteresowany przeczytaniem książki w całości. Nie każdy zrozumie dobrze, o czym pisał dany autor/autorka/autorzy. Niemniej jednak warto zwrócić uwagę, że prace są tak przedstawione, aby można było łatwo i szybko dotrzeć do

dotatkowej literatury oraz zasięgnąć wiedzy na temat samego autora danego studium. Podany przed bibliografią kontakt do autora oraz jego nota biograficzna tuż po niej sprawiają, że czytelnik może czuć się zaspokojony w tym temacie.

Redaktorzy tomu, z wykształcenia archeolodzy, postawili przed sobą niełatwe zadanie zgromadzenia w jednym zbiorze tekstów, które w wyczerpujący sposób pokazałyby, jak ludzie przez wieki postrzegali jeden z najważniejszych elementów ciała ludzkiego – głowę. Zebranie tylu badaczy, niekiedy z bardzo różnych ośrodków naukowych i zajmujących się nie tylko archeologią, jest ogromnym plusem tej pracy, dzięki której czytelnik może spojrzeć na temat zarówno z perspektywy różnych dziedzin nauki, jak i swoistej „wędrówki przez czasy”.

Ogromnie ważne jest, że to pierwszy tom z serii, która najprawdopodobniej będzie kontynuowana. Nie można nie wspomnieć, że jest to pierwsza tego typu praca w Polsce, która zajmując się czymś nam tak bardzo bliskim – ciałem – pokazuje, że temat „Motywów Przez Wieki” jest wręcz pożądanym przez zainteresowanych. Badacze, niejednokrotnie sięgając do tego tematu, szukając analogii, powiązań i zastanawiając się, czy dany element był podobnie lub zgoła odmiennie traktowany w innych epokach, dzięki tej pozycji będą mieli dość dobre rozeznanie. Patrząc na tę zbiorczą pracę pod takim kątem, należy uznać, że będzie ona poszukiwana i nawet jeśli nie wyczerpuje tematu, daje sygnał o potrzebie jego pogłębienia w kolejnych latach.

